

Михайло Нагорняк

ПОШУКИ МОДЕЛІ ВИРІШЕННЯ ЕТНОТЕРИТОРІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ

У статті висвітлюється проблема пошуку провідними державами моделі вирішення етнотериторіальних конфліктів на Кавказі та Придністров'ї і постконфліктного управління.

***Ключові слова:** балканська модель, етнополітичні конфлікти «заморожені конфлікти», стратегія постконфліктного управління, інтернаціоналізація, механізм миротворчості.*

The article highlighted the problem of finding the leading states of the model solutions ethno-territorial conflicts in the Caucasus, Transnistria, and post-conflict management.

***Key words:** Balkan model, ethnic and political conflicts "frozen conflicts" strategy of post-conflict management, internationalization, the mechanism of peacemaking.*

Своєрідним полігоном для відпрацювання моделей міжнародного управління кризами і конфліктами стала територія колишньої Югославії.

Проте виникає питання, наскільки апробована США і Європейським Союзом балканська модель може бути використана під час врегулювання етнотериторіальних конфлік-

тів на пострадянському просторі (Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Придністров'я)? Адже, незважаючи на присутність спостережних місій ООН та ОБСЄ, ці території потребують під контролем Росії і її силових структур. Крім того, миротворчі операції тут проводяться відповідно до угод, укладених між сторонами конфлікту, за участю Російської Федерації, що забезпечує провідну роль Москви в процесі їх стабілізації. Винятком тут є лише карабаський конфлікт, у якому дипломатичний процес був інтернаціоналізованим із самого початку, а Росія, разом зі США та Францією, є однією із трьох співголів Мінської групи ОБСЄ.

Аналіз політики Росії щодо пострадянських конфліктних територій дає нам підстави виділити два етапи: кінець 80-х – 90-і роки і початок XXI ст. На першому етапі стратегія російської влади щодо цих територій була спрямована на «заморожування» конфлікту і жодних кроків щодо досягнення рішень у проблемі статусу територій не робилося. Такий стан справ був зумовлений внутрішньополітичною нестабільністю в середині Росії і зміною її геополітичного становища. Свідченням цього є прийняття Москвою на Стамбульському саміті ОБСЄ в листопаді 1999 року зобов'язання вивести військовий контингент і бази з території Молдови і Грузії. Виконання цих зобов'язань розглядалося західними партнерами РФ як обов'язкова умова ратифікації ними адаптованого Договору ОБСЄ. Виступаючи на саміті в Стамбулі, президент Росії Б. Єльцин наголосив, що російська сторона пропонує нову технологію вирішення конфліктів, «технологію терпеливого пошуку взаємоприйнятних рішень» [7]. Політичні зміни, що пройшли в Грузії, не були сприятливими для Росії, що змусило її у 2005 р. піти на досягнення домовленостей з Грузією про вивід своїх баз із Батумі й Ахалкалакі. Цей дипломатичний успіх Грузії поставив питання про законність перебування російських миротворців у Південній Осетії й Абхазії, котрі не скривали своїх симпатій до сепаратистів.

Втративши силові важелі впливу, Москва змінює стратегію управління пострадянськими конфліктними ситуаціями, посиливши напрям фактичного відокремлення «самопроголошених» держав шляхом масового надання їх жителям російського громадянства.

Оскільки нинішні дипломатичні формати і зусилля не сприяють прогресу в питаннях вирішення «заморожених»

конфліктів, то це призвело до активізації розробки Заходом різних варіантів їх розв'язання. У їх основу закладено інтернаціоналізацію механізму миротворчості, що приведе до зміни існуючого нині політичного механізму врегулювання, де домінуючою є Росія. На Стамбульському саміті НАТО в червні 2004 р. підкреслювалася важливість регіону Причорномор'я і Кавказу, який безпосередньо межує із Близнім і Середнім Сходом і став у 2000-і роки ареною військово-політичної активності США і їх союзників [1, с. 76].

На початку 2000-х років ареною російсько-євроатлантичного протистояння став процес врегулювання конфлікту в Придністров'ї, оскільки зі вступом у НАТО і ЄС країн Південно-Східної Європи зона цього конфлікту стала безпосередньо примикати до нових кордонів євроатлантичних інститутів. На відмінну від ситуації на території Грузії, російське військово-політичне лідерство в придніпровському врегулюванні не було підкріплено безперечним лідерством на дипломатичному фронті. Разом із РФ офіційними посередниками стали Україна і ОБСЄ. Варто зазначити, що наша держава в період правління Л. Кучми не проявляла якихось особливих ініціатив у придністровському напрямі. Незважаючи на його стратегічну важливість, Україна внаслідок своїх економічних зв'язків із Росією дотримувалася традиційної для неї політики. Про відсутність належної стратегії у врегулюванні конфлікту на прикордонній з Україною зоні свідчила і позиція нового керівництва держави на чолі з В. Ющенком, котрий, замість винесення виваженої пропозиції, яка б відповідала існуючим реаліям, по суті, приєднався до лінії Заходу.

У 2003 р. ОБСЄ запропонувало новий миротворчий механізм врегулювання кризи у Придністров'ї, який передбачав прийняття нової спільної конституції Молдови і Придністров'я і виведення російських військ та озброєнь з регіону. Але проти виведення російських військ виступили владні структури невизнаної республіки. У цих умовах Росія зробила спробу перехопити ініціативу і запропонувала сторонам конфлікту угоду про «асиметричну федерацію» (т.зв. «Меморандум Козака»), яка мала бути схвалена ОБСЄ. Ним, зокрема, передбачалася можливість збереження російських військ на 20 років і право вето Придністров'я на рішення центральної влади аж до 2015 р. [5]. Оскільки «Меморандум Козака» мав

на меті зберегти російський вплив у регіоні, то він не був підтриманий президентом Молдови В. Ворониним.

Прагнення Росії монополізувати врегулювання пострадянських конфліктів суперечить духу спільних документів, які Москва підписала із США і НАТО. Серед цих документів необхідно назвати Спільну декларацію Президента В. Путіна і Президента США Дж. Буша про нові стратегічні відносини між РФ і США від 24 травня 2002 року. У ній, зокрема, відзначається, що «Росія і США будуть співпрацювати у вирішенні регіональних конфліктів, у тому числі в Абхазії і Нагірному Карабасі, а також придністровському питанні в Молдаві». У Римській декларації глав держав і урядів РФ і країн-членів НАТО від 28 травня 2002 року передбачається «подальша розробка загальної концепції спільних миротворчих операцій Росія – НАТО» [2].

Вищезазначені міжнародні угоди говорять про готовність російської еліти на початку 2000-х років налагодити всебічне співробітництво із західними партнерами в питаннях вирішення затяжних конфліктів на пострадянському просторі й у сфері безпеки. Крім того, Росія підтримувала механізм співробітництва із Заходом у врегулюванні боснійського і косовського конфлікту і до 2003 року зберігала там свій миротворчий контингент. Причиною наростання напруженості в російсько-американських відносинах стали: іракська війна, початок переговорного процесу про остаточний статус Косово і підтримка США «кольорових революцій» у Грузії та Україні.

Прихід до влади політичних сил, неконтрольованих Москвою, був сприйнятий як спроба витіснити Росію з її лідерських позицій на територіях колишнього СРСР. Та, попри це, не менш важливим фактором, який привів до активізації зусиль Росії у вирішенні етнополітичних конфліктів у вигідному їй руслі, стало порушення принципу багатосторонності США і ЄС у випадку з Косово. Тому відхід від цього принципу не давав підстав США і ЄС вимагати від Росії його дотримання стосовно пострадянських конфліктних вогнищ.

Враховуючи це, ряд російських експертів у 2006 р. почали розробляти концепцію «косовського прецеденту» для тих самопроголошених республік (Абхазії, Південної Осетії, Придністров'я), які були фактично російськими протекторатами. На офіційному рівні ця концепція була озвучена пре-

зидентом РФ В. Путіним на прес-конференції наприкінці січня 2006 р.: «Якщо хтось вважає, що Косово можна надати повну державну незалежність, то тоді чому ми повинні відказувати в цьому абхазцям і південноосетинцям... Я не хочу сказати, що Росія негайно визнає Абхазію або Південну Осетію як незалежні самостійні держави, але такі прецеденти в міжнародній практиці є» [4].

Заручившись підтримкою Москви, лідери самопроголошених пострадянських республік різко активізували зусилля щодо їх фактичної суверенізації і спроби добитися для них міжнародного визнання. У вересні 2006 р. референдум про незалежність було проведено в Придністров'ї, у листопаді – в Південній Осетії. У грудні жителі Нагірно-Карабаської республіки проголосували за проект конституції, який визначав республіку як суверенну демократичну державу.

Однак США і Євросоюз відкинули прецедентний підхід до вирішення «заморожених» конфліктів, оскільки вважають косовський випадок унікальним і неприйнятним для Придністров'я, Абхазії або Південної Осетії. Його унікальність, за словами помічника держсекретаря США в справах Європи і Євразії Д. Фріда, зумовлена специфічними обставинами насильницького розпаду Югославії, існуванням узаконених етнічних чисток, загрозою масової гуманітарної кризи, що спричинило втручання НАТО заради його відвернення, подальшим введенням в Косово управління ООН у відповідності з резолюцією РБ ООН, якою передбачалось прийняття подальших рішень щодо статусу цієї території [10].

Разом з тим, вважаючи, що визнання незалежності, оголошеної без згоди Сербії, є випадком унікальним і не може бути застосований до інших конфліктних ситуацій, західні держави не беруть до уваги той факт, що динаміка міжнародної конфліктності може не вкладатися в їх схеми. Прикладом тут може бути Македонія, де підписання за посередництва ЄС у 2001 р. Охридської угоди про припинення війни між владою і албанськими бойовиками фактично зробило Македонію двообщинною державою, де албанці значною мірою володіють правом вето на закони, які приймаються парламентом держави. Суперечки з Грецією на бухарестському саміті НАТО щодо назви «Македонія», через який країні було відмовлено у запрошенні в НАТО, дав албанцям привід збільшити тиск на владу і прийняти нові принизливі

заходи із закріплення «державотворчого» характеру албанської нації в Македонії [6, с.117].

Усе це дає нам підстави відзначити, що незалежно від тверджень США і ЄС про унікальність косовського випадку, реальна динаміка конфліктності не буде їм підпорядковуватися. Керуючись реальними геополітичними міркуваннями, Росія не може застосувати «косовський прецедент» однаковою мірою до всіх конфліктів.

На розгортання конфлікту і його врегулювання впливає, на наш погляд, наявність певного контексту конфронтаційних відносин між державами, тобто, чи зачіпає він геополітичні позиції держав і чи існує пряма зацікавленість у його вирішенні. Це демонструє підхід Росії до абхазького і південноосетинського конфлікту, який визначався контекстом конфронтаційних російсько-грузинських відносин і наміром Тбілісі вступити в НАТО.

Ще до «п'ятиденної війни» в серпні російське керівництво зробило ряд кроків, які наблизили його до офіційного визнання двох відокремлених від Грузії республік: відмінило санкції проти Абхазії, введені Радою глав держав СНД в 1996 р., оголосило про встановлення прямих правовідносин Росії з Абхазією і Південною Осетією. Такі кроки Росії були продиктовані, по-перше, намаганням не допустити втягнення Абхазії і Південної Осетії в процес можливого вступу Грузії в НАТО; по-друге, спробою дати відповідь на активізацію дипломатії Євросоюзу і США в абхазькому конфлікті, спрямовану на зміну формату врегулювання і в кінцевому результаті – на виведення російських миротворців і заміну їх міжнародним контингентом. Посилення опіки Росії над невизнаними республіками вимальовували риси «тайванського варіанта», згідно з яким відносини між Російською Федерацією і невизнаними республіками будуватимуться за моделлю, яка існує між США і Тайванем. У цих умовах дипломатичні зусилля Заходу були спрямовані на те, щоб переконати самопроголошені республіки у необхідності зміни формату врегулювання конфлікту і їх відмови від односторонньої проросійської орієнтації. Одночасно США та їх союзники говорять про необхідність ширшого тлумачення «косовської моделі» врегулювання конфлікту. На думку аналітика вашингтонського Фонду Джеймстауна В. Сокура, косовська модель принципово відрізняється від того «формально-легітимістського» прецеденту, який існує в уяві

Москви і її прибічників у невизнаних республіках. Він розкрив змістовну суть цієї моделі, яка полягає в інституціональній присутності Заходу в зонах пострадянських конфліктів з метою протидії етнічним чисткам, стримання експансіонізму великих держав і забезпечення вступу в європейські інститути всіх сторін конфлікту [11].

Весною – літом 2008 р. зусилля ЄС і США були спрямовані на переформатування процесу врегулювання абхазько-грузинського конфлікту таким чином, щоб у ньому взяли участь Грузія і Абхазія як сторони конфлікту, а Євросоюз і ОБСЄ/ ООН – як організації-посередники. При цьому Росії як державі, яка має важливі інтереси в регіоні і в той же час безпосередньо зацікавлена в певному вирішенні конфлікту, надавалася можливість впливати на мирний процес через ООН і ОБСЄ на рівні з США і Туреччиною [9].

На тлі активізації європейської та американської дипломатії, яка пропонувала сторонам грузинсько-абхазького конфлікту нові варіанти його врегулювання і миротворчого механізму, для Москви стало зрозуміло, що ставка на «замороження» цих конфліктів і відтягування вирішення проблеми статусу конфліктних територій остаточно втратили свою актуальність. З метою недопущення виходу ситуації з-під контролю, російським керівництвом активно вівся пошук нової формули вирішення конфлікту. За декілька місяців до «п'ятиденної війни» старший науковий співробітник ІМЕМО РАН Н. Федулова висловила думку, що «Кремль може наважитися на активні дії тільки після того, як проллється «велика кров». До настання «часу X» він повинен використувати всі засоби, що є в його розпорядженні [8, с. 67].

У серпні 2008 р. з нападом Грузії на Південну Осетію такий «час X» настав. Втручання Росії у військові операції проти Тбілісі привели до його поразки і поставили крапку в дебатах навколо доцільності признання Москвою двох відділених від Грузії «невизнаних» республік. Такий стрімкий розвиток подій у зоні конфлікту зробив концепцію «тайванського варіанта» неактуальною. 26 серпня указом президента Д. Медведєва Південна Осетія і Абхазія були визнані незалежними республіками, з якими російська влада встановила дипломатичні відносини і уклала договір про дружбу і співробітництво. Після погодження із владою двох республік російське керівництво розмістило на їх території військові бази чисельністю по 3800 російських військовослужбовців у

кожній. Цей військовий контингент не має жодного відношення до миротворчої діяльності.

Російська модель врегулювання етнополітичних конфліктів, яка була апробована в закавказькому конфлікті, абсолютно відрізняється від застосованої США і ЄС в Косово. Перш за все, ця модель спрямована на гегемонію в регулюванні конфлікту однієї держави і направлена на протидію зовнішнього втручання. Відмінним є підхід Росії до постконфліктного управління. Якщо Захід протягом десятиліття проводить послідовну лінію на інтернаціоналізацію конфлікту шляхом залучення міжнародних інститутів, у тому числі й Росії, яка бере участь у роботі Контактної групи, обговоренні важливих питань косовського врегулювання в Раді Безпеки ООН, то Росія «приватизувала» конфліктне управління.

Російсько-грузинський конфлікт навколо Південної Осетії привів до створення несприятливої дипломатичної ситуації для Росії, яка, по суті, проігнорувала думку міжнародних інститутів ООН і ЄС. Вийти з цієї ситуації Москва змогла за допомогою Франції, яка головувала в ЄС. Зусиллями президента Франції Н. Саркозі була підписана угода із президентом Росії Д. Медведевим про шість принципів врегулювання конфлікту («план Медведева-Саркозі»), яка стала кроком до інтернаціоналізації процесу врегулювання закавказького конфлікту. Моніторингова місія ЄС замінила російських військових у зонах безпеки біля кордонів Південної Осетії та Абхазії. Проте ЄС в діалозі з Росією щодо проблем абхазького і південноосетинського конфліктів вимушений враховувати факт визнання Росією незалежності двох відділених від Грузії республік. У своєму виступі на спільній прес-конференції з президентом Туреччини Ф. Гюлем у Москві в лютому 2009 р. президент Росії Д. Медведєв відзначив: «Серпнева криза минулого року показала, наскільки є важливою координація всіх країн регіону у разі виникнення таких загроз і те, що ми здатні впоратися з подібного роду проблемами самостійно, без участі позарегіональних держав» [3]. Таким чином, Росія ще раз наголосила про свою рішучість самостійно вирішувати регіональні проблеми і конфлікти на пострадянському просторі без рекомендацій позарегіональних сил щодо шляхів і кінцевої мети врегулювання.

Зрозуміло, що за такого підходу Росія буде робити все, щоб зберегти Придністров'я як свій геополітичний плацдарм. Існуючий формат переговорів «5+2», де Росії разом з Україною і ОБСЄ відведена роль посередника, розвиває російське лідерство у врегулюванні конфлікту, а тому Москва спрямовує всі свої зусилля на те, щоб направити процес врегулювання конфлікту в русло двостороннього діалогу між Кишиневом і Тирасполем. Одним із можливих засобів відновлення діалогу вона вважає реанімацію окремих ключових ідей «Меморандуму Козака» 2003 р. Враховуючи поведінку Москви в закавказькому конфлікті, ми можемо відзначити, що збереження миру в зоні конфлікту, відсутність реальних кроків Молдови щодо вступу в НАТО і антиросійської політики є причиною її примирення з існуючим тут станом справ. Разом з тим, після підписання спільної заяви українським Президентом В. Януковичем та російським – В. Медведевим про придністровське врегулювання у мас-медіа з'явилася також інформація про підписання «таємних протоколів», які узгоджують план заходів Києва та Москви, в ході яких Придністровська Молдавська республіка має найближчим часом приєднатися до України, а Молдова перейти під жорсткий контроль Росії. Попри те, що така інформація була спростована заступником голови Адміністрації Президента України Ганною Герман, вона викликала негативну реакцію в Молдові та в Румунії [5]. Не вдаючись до аналізу можливих наслідків такого рішення, варто зауважити, що як українською, так і російською сторонами не можна не враховувати присутності ЄС і НАТО в переговорному процесі врегулювання конфлікту.

Поряд з цим, будь-яка неузгодженість дій і розбіжність інтересів, які дали про себе знати в ході дипломатичних зусиль США і ЄС на абхазькому напрямі весною–літом 2008 року, можуть сприяти застосуванню Росією рішучих дій. А така небезпека існує, судячи з настороженого ставленням США до посередницьких зусиль президента Франції Н. Саркозі і подальших міжнародних консультацій щодо врегулювання абхазького і південноосетинського конфліктів. Так, співробітник Американського інституту підприємництва Фредерік Кейгган у заяві, підготовленій до слухань з проблем російсько-американських відносин після грузинської кризи в Комітеті з іноземних справ Палати представників, у вересні 2008 р. стверджував: «Французький президент

Саркозі прийняв від російського президента Медведева те, що фактично було російським ультиматумом Грузії, а потім пред'явив його Саакашвілі, щоб той підписав його як «компроміс»... Саркозі, таким чином, від імені Європейського Союзу, де Франція нині головує, став соратником Росії в її спробах заставити Грузію капітулювати на умовах Москви» [6, с. 124].

Претензії Росії і США на гегемонію, які зберігаються після краху біполярної системи, підтверджують те, що збереження практики подвійних стандартів і поділу на «своїх» і «чужих» в умовах III тисячоліття має певні межі навіть для тих, хто домінує в сучасному світовому порядку і володіє можливістю нав'язувати іншим учасникам свої погляди. Разом з цим, аналізуючи позиції провідних геополітичних гравців у врегулюванні етнополітичних конфліктів, не можна не враховувати реальну ситуацію, яка є значно складнішою, як це видається, і кожний конфлікт є унікальним у питанні про співвідношення принципів територіальної цілісності і самовизначення націй.

---

1. Асмус Р. Евро-атлантическое Причерноморье / Р. Асмус // Россия в глобальной политике. – 2007. – № 3. – С.76.

2. Декларация глав государств и правительств Российской Федерации и государств-членов НАТО. – Рим. – 28 мая 2002 г.: Интернет-ресурс: eulaw.edu.ru/dokumets/legislation/eur_int_law/rome_declaration.htm.

3. Заявления для прессы по итогам российско-турецких переговоров.13.02.2009. Интернет-ресурс: http://www.Kremlin.ru/appears/2009/02/13/1640type63377type63380_212876shtm.

4. Президент России. Пресс-конференция для российских и иностранных журналистов 31.01.2006. Интернет-ресурс: http://www.Kremlin.ru/appears/2006/01/31/1310_type63380type63381type82634_100848.shtm.

5. Саліженко О. Перспективи придністровського врегулювання. Шанси України / О. Саліженко. – Интернет-ресурс: <http://novynar.cjv.ua/analytics/government/118781/print>.

6. Смирнов П. Е. Восточная Европа во внешнеполитических приоритетах США. – М., 2008. – 144с.

7. Стамбульський самміт ОБСЕ // Дипломатический вестник. – Декабрь, 1999. – Интернет-ресурс: www/mid.ru/dip_vestnsf/9962ddc4f717c733c3256737042.

8. Федуллова Н. «Замороженные» конфликты в СНГ и позиция России / Н. Федуллова // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – №1. – С.67.

9. Asmus R.,Cornell S.,Herrberg A., Popesku N. Internationalizing the Georgia – Abkhazia Conflict Resolution Process: Why a Greater European Role is Needed. The German Marshal Fund of the United States. Policy Brief. Foreign Policy Program.Conflict Resolution.

10. Russia and U.S.Russia Relations. Daniel Fried, Assistant Secretary of State for European and Eurasian Affairs. Remarks before the U.S. Senate Foreign Relations Gommittee. Wash., DC.21.06.2007. – Інтернет-ресурс: <http://www.state.gov/p/eur/ris/rm/86990/htm>.

11. Socor V. There is a Kosova Precedent, Though not what Moscow Says it is.// Eurasia Daily Monitor .22.02.2008. – Інтернет-ресурс: http://www.Jamestown.org/edmp/eur/article.php?article_id=2372824.